

◆◆ ERDŐ PÉTER

---

## A kánonjog hatása az államok jogára a francia forradalomtól napjainkig\*

### I. ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK

„A kánonjog hatása az államok jogára a francia forradalomtól napjainkig” – a téma első pillantásra igen terjedelmesnek tűnik tekintettel arra a nagyszámú és bonyolult kérdésre, amely ennek kapcsán felmerülhet. Rövid bemutatása szinte lehetetlennek látszik, hiszen mindez akár kutatási program is lehetne tudósok egész csoportja számára.

Mindenekelőtt: Mit értünk azon a kifejezésen, hogy kánonjog? A kánoni jogszabályok összességét vagy az intézményeket is, esetleg még azt a tudományt is, amely mindezekkel foglalkozik? Tudósok népes nemzetközi csoportja Orazio Condorelli, Franck Roumy és Mathias Schmoeckel professzorok vezetésével kutatások és kongresszusok egész sorát szervezte meg a kánonjogtudomány hatásáról az európai jogi kultúrára. Az eredményeket hat kötetben adták ki 2009 és 2020 között.<sup>1</sup> Ám ezek a kutatások a kánonjogtudományának hatására szorítkoztak, és csak a középkort, valamint az újkor kezdetét tartották szem előtt. A nagy középkori kánonjogászok ugyanis olyan fogalmakat, elveket és elméleteket dolgoztak ki, amelyek lényegesen hozzájárultak az európai jogi gondolkodás fejlődéséhez. Ennek a sorozatnak a kötetei ezekkel a hatásokkal foglalkoznak a polgári jog, a polgári peres eljárásjog, a közjog, a büntetőjog, a büntetőeljárás joga, az általános eljárásjog, a gazdasági jog és a nemzetközi jog területén.

---

\* Előadás a Modenai Egyetemen 2022. ápr. 26-án. Az eredeti szöveg kiadása: ERDŐ Péter, *L'influenza del diritto canonico sul diritto degli Stati dalla Rivoluzione francese ai giorni nostri*, in *Il Diritto Ecclesiastico* (2022) 1–2/55–67.

<sup>1</sup> *Der Einfluss der Kanonistik auf die europäische Rechtskultur I–VI* (Norm und Struktur. Studien zum sozialen Wandel in Mittelalter und Früher Neuzeit 37/1–6) (Hrsg. Orazio Condorelli – Franck Roumy – Mathias Schmoeckel; Wien – Köln – Weimar, Vandenhoeck & Ruprecht, 2009–2020).

## II. A HATÁS KÜLÖNBÖZŐ MÓDJAI ÉS TERÜLETEI

Ha csupán magának a kánonjognak a hatásait vizsgáljuk az államok jogára, és nem a kánonjogtudomány befolyását a világi jogtudományra, ennek a hatásnak is sok megjelenési formájával kell szembesülnünk.<sup>2</sup>

### *I. Kánoni jogintézmények, melyek újabban kerültek be a világi jogba*

A nyugati világban találkozunk olyan intézményekkel, amelyek vagy általában a kereszténységből származnak, vagy éppenséggel a kánoni jogból, de az államok jogában nem az újkorban jelentek meg először, hanem már sokkal korábban, viszont az utóbbi évszázadokban esetleg szekularizáltabb alakot öltöttek, és kánonjogi gyökereiktől fokozatosan eltávolodtak.

Példa lehet erre a jelenségre a káromkodás (blasphemia) büntetése.<sup>3</sup> Amíg az állam működése egy hivatalos valláshoz kapcsolódott, maga a törvényhozó azzal indokolta bizonyos cselekmények, így a káromkodás büntetését, hogy ha ezeket eltűrné, az Isten büntetését váltaná ki, mert a Mindenható az egész népet természeti katasztrófákkal sújtaná.<sup>4</sup> A modernebb szemlélet szerint viszont a káromlás egyes megnyilvánulásai azért jelentenek bűncselekményt, mert a társadalom egyes tagjainak érzékenységét sértik. Tudomásunk szerint ilyen módon a blaszfémia büntetését elsőként az 1794-es porosz *Landrecht* indokolta.<sup>5</sup> A 19. század második felében – a Csemegi-kódexben – már a magyar jogban is azt büntetik, aki Isten elleni gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz.<sup>6</sup> Ez a fajta szubjektívabb szemlélet – talán a világi jog hatásaként – megjelenik a legújabb kánonjogi normákban is. A szent helyek meggyalázása a hatályos *Egyházi Törvénykönyv* (a továbbiakban: CIC) 1211. kánonja szerint magában foglalja, hogy a bennük végbement cselekmény a híveket súlyosan megbotrántkoztatja, és az ordinárius megítélése szerint a szent hely újbóli használatba vétele liturgikus bűnbánati szertartást kíván.

<sup>2</sup> Vö. SZUROMI Szabolcs, *Az egyházjog hatása az európai jogi kultúrára*, in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (szerk. Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárt Attila – Sulyok Gábor; Budapest, ORAC, 2020), <https://ijoten.hu/szocikk/az-egyhajzog-hatasa-az-europai-jogi-kulturara> (2022.04.01.).

<sup>3</sup> A káromkodáshoz mint egyházi szankcióval sújtott bűncselekményhez lásd pl.: *Decretum Gratiani* C. 22 q. 1 c. 10; *Liber Extra* 5. 26. 2. A bibliai gyökerekhez vö. Lev 24,14; 1Tim 1,20.

<sup>4</sup> Vö. *Novellae* 77. 1. 1. Hasonló szemléletű rendelkezés a régi magyar jogban: 1563. évi 42. tc., 1659. évi 42. tc. és 1723. évi 110. tc., in *Corpus Iuris Hungarici* (Budae, Typis Regiae Universitatis, 1779) I, 506; II, 17 és 166.

<sup>5</sup> Vö. *Preußisches Landrecht*, Teil II, Sechster Abschnitt § 217. Hasonló változáshoz az osztrák jogban lásd: MÜCKL, Stefan, *Religionsdelikte I: Blasphemie*, in *111 Begriffe des österreichischen Religionsrechts* (Hrsg. Andreas Kowatsch et al.; St. Ottilien, EOS, 2022) 274–276, főként 275.

<sup>6</sup> 1878. évi 5. tc., 190. §.

A régi kánonjogban a szent hely meggyalázása csupán tárgyi ismérvektől függött.<sup>7</sup>

Más egyházi jogszabályokat az állami törvényhozás azért vett át, hogy az életviszonyok olyan szektorait szabályozza, amelyekben korábban az egyház tartották illetékesnek. Így a 18. századtól elterjedt a polgári házasság, melyet az államok olyan normákkal szabályoztak, amelyeket a kánonjog ihletett, vagy amelyek közvetlenül az egyház jogából származtak. Kétségtelen, hogy a polgári házasságot a nyugati világ országaiban más és más módon, más és más történelmi időszakban vezették be. Voltak országok, ahol az állami törvényhozás a polgári házasságot csak mint kiegészítő lehetőséget vezette be olyan személyek számára, akik nem tudtak vagy nem akartak egyházi házasságot kötni. De az állam rákényszerült, hogy meghatározza a házasságkötésre való jogképesség feltételeit és a házasságkötés formáját. Az országok többségében a polgári házassághoz is megkívánták a beleegyezés kinyilvánítását egy köztisztviselő előtt, tanúk jelenlétében, továbbá előírták ennek kötelező anyakönyvezését. Azokban az országokban, ahol a kánoni házasságot az állam elismerte, gyakran szabályokat adtak ki az ilyen házasságok állami anyakönyvezésére.<sup>8</sup>

A házasság intézményének vonatkozásában például a 19. században voltak jelentős országok, ahol továbbra is csak a vallásos házasságkötést ismerték el, sőt írták elő állampolgáraik számára. Oroszországban, Szerbiában, Görögországban, Bulgáriában és Montenegróban, de a Török Birodalomban is minden vallási közösségnek a saját jogát kellett követnie a házasság tekintetében. Az ortodox hagyományú országokban a vegyes házasságokra az ortodox egyházjogot kellett alkalmazni. Magyarországon 1786-ig a katolikus kánonjogot alkalmazta az állam a többi keresztényekre is. A 19. század folyamán különböző állami törvények elismerték az egyes egyházak saját jogának bizonyos részeit a házasság vonatkozásában, ugyanakkor más tekintetben maga az állam adott ki szabályokat például a házassági akadályok alóli felmentésről és a házassági perről. Mindezt azonban úgy, hogy nem vezette még be sem a polgári házasságot, sem a polgári anyakönyvezés rendszerét. Ezért az egyes vallási közösségeket kötelezték, hogy belső életük egyes vonatkozá-

<sup>7</sup> Vö. CIC (1917) 1172–1177. k.; LONGHITANO, Adolfo, *Comentario al c. 1211*, in *Comentario Exegético al Código de Derecho Canónico I–V* (dir. Ángel Marzoa – Jorge Miras – Rafael Rodríguez-Ocaña; Pamplona, EUNSA, 1996) III, 1808–1809; BÁNK József, *Kánoni jog II* (Budapest, Szent István Társulat, 1963) 297.

<sup>8</sup> Vö. pl. ERDŐ Péter, *Le espressioni canoniche del matrimonio nella storia*, in Uő, *Il Diritto Canonico tra salvezza e realtà sociale. Studi scelti in venticinque anni di docenza e pastorale* (Facoltà di Diritto Canonico San Pio X, Ius Canonicum – Monografie 24) (a cura di Bruno Espósito; Venezia, Marcianum, 2021) 573–601; Uő, *A házasság kánonjogi arcúlat a történelemben*, in *Kánonjog* (2000) 27–45.

saiban kövessék az állami szabályokat, amelyek eltértek a kánonjogtól. Ilyen ellentmondásos szabályozások után egyes országokban, így Magyarországon is, jó megoldásnak látszott az általánosan kötelező polgári házasság rendszerének bevezetése (1894. évi XXXIII. és XXXVIII. tc.).<sup>9</sup>

Nem kevés országban, így Németországban és Magyarországon is kötelező polgári házasságot írtak elő oly módon, hogy ettől fogva az egyházi házasságkötésnek semmilyen polgári jogi hatása nem volt. Eleinte megkívánták, hogy a vallási szolgálattevők ne eskessék meg azokat, akik polgárilag még nem kötöttek házasságot. Az utóbbi évtizedekben az ilyen követelmények fokozatosan eltűntek. Léteztek olyan polgári házassági akadályok is, amelyek a kánoni akadályokkal azonosak vagy hozzájuk hasonlóak voltak, például a különböző rokonsági fokokra és más hasonló témákra vonatkozóan. Egyes államok saját házassági akadályokat és tilalmakat vezettek be, melyek szerkezetükben hasonlítottak a kánonjogi házassági akadályokra és tilalmakra. Sok országban megkívánták például a katonai hatóságok engedélyét a katonák házasságkötéséhez. Hasonló engedélyt írtak elő helyenként a csendőrségnél is.

Az utóbbi években természetesen jelentős eltérés figyelhető meg a házasság tekintetében. Sok ország a házasságot olyan módon határozza meg, ami igencsak eltér nem csupán a kánonjogtól, hanem a zsidó–keresztény<sup>10</sup> és a görög–római<sup>11</sup> hagyománytól is.

Ezen eltávolodás következtében az állami szemlélet és a belőle fakadó meghatározás kezd befolyást gyakorolni a házasság intézményére a különböző egyházak saját jogrendjében, különösen a történelmi protestáns egyházakban, Északnyugat-Európában, de másutt is. Ez utóbbi protestáns egyházak nem ritkán államilag rájuk bízott közfeladatként végzik az anyakönyvezést. Kötelezve érzik magukat, hogy bejegyezzenek és megáldjanak olyan párokat is, akiket korábban ezek az egyházak nem tekintettek házaspároknak. Ez a helyzet és a közvélemény változása azzal a következménnyel járt, hogy egyes egyházak még a házasság meghatározását és az arra vonatkozó belső fegyelmeiket is megváltoztatták.

## 2. Egyes kánoni normák recepciója az állami jogban

Az állami jog olykor recipiál, átvesz, magáévá tesz bizonyos kánonjogi fogalmakat és struktúrákat. Ez gyakran megtörténik az állami egyházjogban,

<sup>9</sup> SZLADITS Károly, *Házassági jog*, in *Magyar Jogi Lexikon IV* (szerk. MÁRKUS Dezső; Budapest, Pallas, 1903) 84–89.

<sup>10</sup> Vö. pl. Mk 10,2–12.

<sup>11</sup> Vö. pl. *Digesta* 23. 2. 1 („A házasság a férfi és a nő kapcsolata, egész életre szóló sorsközösség, isteni és emberi jog szerinti közösség”); uo. 35. 1. 15.

amely az egyházak életével és működésével foglalkozik. Egészen a közelmúltig a vallásra és a vallási közösségekre vonatkozó fogalmi apparátus a nyugati államok jogszabályaiban<sup>12</sup> a keresztény egyházak modellje szerint alakult. A vallásszabadságot és az egyházak elismerését is ilyen kifejezésekkel fogalmazták meg. A németországi szabályozás szerint például az állami iskolákban a hitoktatás kötelező volt, de szabadon meg lehetett választani azt az egyházat, amelynek oktatását a szülők gyermekük számára kérték, vagy ki lehetett jelteni, hogy nem kívánnak semmilyen hitoktatást. Ez a struktúra feltételezte, hogy kevés egyház van, lényegében csak katolikus és protestáns egyházak, és hogy az egyházaknak van valamilyen vallási hatóságuk, amely ellenőrizheti és biztosíthatja az oktatás tartalmát, és részt vehet a hitoktatók kinevezésében. Amikor azonban sok más vallás is megjelent, egyesek hitközségekbe szerveződtek, mások kevésbé, egyeseknek volt illetékes vallási hatóságuk, amely garantálhatta az oktatás tartalmát és az oktatók kijelölését, másoknak nem, akkor világossá vált, hogy az állami törvényhozó korábban a történelmi keresztény egyházakból vagy a kánonjogból származó fogalmakkal dolgozott, a társadalmi valóság viszont időközben lényegesen megváltozott. Ez a folyamat azonban általában nem eredményezte új kritériumok összefüggő rendszerének kialakulását. Voltak és vannak olyan országok, ahol az állami iskolákban folyó hitoktatás átalakult a vallásokról szóló oktatássá, és így ahelyett, hogy a szülőknek azt a jogát fejezte volna ki, hogy gyermeküket saját vallási meggyőződésük szerint neveljék, olyan kulturális kínálattá vált, amely éppen a sokféleség bemutatásával nem csupán mindenki polgári egyenlőségét és egyenlő emberi méltóságát sugallta a gyerekeknek, hanem az összes vallási meggyőződés relativitását is.<sup>13</sup>

A közkórházakban folyó lelkipásztori ellátást is több különböző módon lehet szabályozni. Vannak államok, amelyek biztosítják a betegek számára vallásuk szabad gyakorlását,<sup>14</sup> és így az egyházak és a vallási közösségek rendelkeznek szabad bejárással a kórházakba hivatalosan megbízott képviselőik útján. De egyes országokban a lelkigondozás fogalma is elkezdett cseppfolyóssá válni, és ahelyett, hogy például a szentségek kiszolgáltatását jelentette volna, valamiféle pszichológiai segítségnyújtásként kezdték értelmezni, mely független a vallási hovatartozástól.

<sup>12</sup> Vö. pl. VAŠEK, Markus, *Religion als Rechtsbegriff*, in *111 Begriffe des österreichischen Religionsrechts* 268–271.

<sup>13</sup> Vö. *L'insegnamento della religione risorsa per l'Europa. Atti della ricerca del Consiglio delle Conferenze episcopali d'Europa* (Torino, Elledici, 2008); CATTERIN, Massimo, *L'insegnamento della religione nella scuola pubblica in Europa* (Venezia, Marcianum, 2013).

<sup>14</sup> Vö. pl. GRASSMANN, Andreas E., *Anstaltsseelsorge*, in *111 Begriffe des österreichischen Religionsrechts* 38–41, főként 39.

A vallás közösségi gyakorlásának formáit sok országban eredetileg úgy képzelték el, mint a szabadság kifejezését a szervezett egyházak tevékenysége számára. Később olyan magánegyesületek és alapítványok kezdtek alakulni, amelyek kizárólag az alapítók akaratából céljuknak nyilvánították egy bizonyos egyház missziós, liturgikus vagy evangelizációs tevékenységének valamely fontos részét, függetlenül az adott egyház hatóságaitól. Így ha az állam nem garantálta kellőképpen az egyházak és vallási közösségek mint sajátos kategória elismerését, nagy zavar keletkezhetett a vallás közösségi gyakorlásának joga körül. Továbbra is fontosnak tűnik tehát, hogy az egyházakat a saját alkotmányuknak megfelelően ismerjük el. Ha viszont az állam nem értelmezi elég konkrétan a saját semlegességének elvét, elutasíthatja, hogy meghatározza a vallás és a vallási közösség fogalmát, és ezzel semmisé teheti a vallásszabadság jogát, mert aligha lehet védelmezni és szavatolni egy jog gyakorlását anélkül, hogy annak tartalma és tárgya meghatározható legyen. Ilyen zavar jelei gyakran mutatkoztak a volt kommunista országokban. Ez a helyzet és különböző más jelenségek megkívánták, hogy egyezményeket kössenek a Katolikus Egyházzal és más egyházakkal. Ezek alapján kialakult az egyes egyházak saját jogára való utalások egész rendszere.

### 3. Utalás a kánonjogra a konkordatárius jogban

Különösen az utóbbi két évszázadban, de egészen sajátosan 1990 óta konkordátumok és egyezmények születtek a Katolikus Egyházzal.<sup>15</sup> A szocialista típusú jogrendszerben, mely a Szovjetuniót és a kommunista világ országait jellemezte, gyakran nem ismerték el általában az egyházak vagy egyes egyházak, például a görögkatolikus egyház, illetve a szerzetesrendek és más egységek létezését vagy jogi személyiségét. Így az állam és egyház „elválasztása” azt jelentette, hogy hivatalosan figyelmen kívül hagyták az egész kánonjogot mint olyat, vagy legalábbis annak sok intézményét.

Ezért a 20. század kilencvenes éveinek elején végbement rendszerváltáskor ki akarták nyilvánítani a vallásszabadságot, és szükségesnek érezték elismerni a vallás gyakorlásának közösségi vonatkozását nem csupán a nyilvános istentisztelet értelmében, hanem a szilárd intézmények formájában is. Ezért mind a konkordatárius jogszabályokban, mind az egyoldalú állami törvényhozásban gyakran kinyilvánították, hogy jogi személynek ismerik el a Katolikus Egyházat és annak belső jogi személyeit,<sup>16</sup> így az egyházmegyé-

<sup>15</sup> Lásd: *Enchiridion dei Concordati. Due secoli di storia dei rapporti Chiesa-Stato* (a cura di Erminio Lora; Bologna, EDB, 2003).

<sup>16</sup> Vö. ERDŐ Péter, *Személyek az egyházjogban*, in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, <http://ijoten.hu/szocikk/szelyek-az-egyhajzjogban> (2022.04.05.).

ket, a plébániákat, a szerzetesrendeket stb.<sup>17</sup> Egyes országokban, így Magyar-

<sup>17</sup> Ilyen nemzetközi egyezmények pl.: Konkordátum Lengyelországgal, art. 4 § 1: „La Repubblica di Polonia riconosce la personalità giuridica della chiesa cattolica.” *Concordato fra la Santa Sede e la Repubblica di Polonia*, Varsó, 1993. júl. 28., in *Acta Apostolicae Sedis* [a továbbiakban: AAS] (1998) 313, hatályba lépett 1998. ápr. 25-én: *Enchiridion dei Concordati...* n. 3966, 1779.

Megállapodás Horvátországgal jogi kérdésekről: Art. 2 § 1: „La Repubblica di Croazia riconosce la personalità giuridica pubblica della Chiesa Cattolica.” *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica di Croazia circa questioni giuridiche*, Zágráb, 1996. dec. 19., in AAS (1997) 278, hatályba lépett 1997. ápr. 9-én: *Enchiridion dei Concordati...* n. 4417, 1933.

Egyezmény Kazahsztánnal: Art. 3: „The Republic of Kazakhstan recognizes the juridical capacity of legal persons for such entities of the Catholic Church for which provision is made in the Codes of Canon Law, such as Archdioceses, Dioceses (Eparchies) or Apostolic Administrations, Parishes, Religious Communities, Missions, Associations, Seminaries, Colleges, Schools and Educational Institutions, after their registration with the organs of justice.” *Agreement between the Holy See and the Republic of Kazakhstan on mutual relations*, Vatikánváros, 1998. szept. 24., in AAS (2000) 320–321, hatályba lépett 1999. jún. 24-én.

Megállapodás Litvániával jogi kérdésekről: Art. 2 § 1: „The Republic of Lithuania shall recognize the status of juridical person for the Catholic Church.” *Agreement between the Holy See and the Republic of Lithuania concerning juridical aspects of the relations between the Catholic Church and the State*, Vilnius, 2000. máj. 5., in AAS (2000) 796, hatályba lépett 2000. szept. 16-án: *Enchiridion dei Concordati...* n. 5025, 2165.

Alapszerződés Szlovákiával: art. 1: „§ 1 La Santa Sede e la Repubblica Slovacca (in seguito solo «le Alte Parti») si considerano reciprocamente soggetti indipendenti ed autonomi di diritto internazionale e si ispireranno a questi principi nei loro mutui rapporti. § 2 Le Alte Parti riconoscono la loro rispettiva personalità giuridica, ed anche quella di tutte le persone giuridiche e fisiche che ne godono secondo l'ordinamento giuridico della Repubblica Slovacca o secondo il Diritto Canonico.” *Accordo base tra la Santa Sede e la Repubblica Slovacca*, Vatikánváros, 2000. nov. 24., in AAS (2001) 136, hatályba lépett 2000. dec. 18-án: *Enchiridion dei Concordati...* n. 5164–5165, 2213.

Megállapodás Lettországgal: Art. 2 § 1: „The Republic of Latvia recognizes the public juridical personality of the Catholic Church in Latvia.” *Agreement between the Holy See and the Republic of Latvia*, Riga, 2000. nov. 8., in AAS (2003) 103, hatályba lépett 2002. okt. 25-én: *Enchiridion dei Concordati...* n. 5111, 2193.

Megállapodás Albániával: art. 2: „The Republic of Albania recognizes the juridical capacity of legal persons for such entities of the Catholic Church for which provision is made in Canon Law, such as Archdioceses, Dioceses or Apostolic Administrations, Parishes, Religious Communities, Missions, Associations, Seminaries, Schools and Educational Institutions at all levels, Health Institutions, after their registration with the organs of justice.” *Agreement between the Holy See and the Republic of Albania on the regulation of their mutual relations*, Tirana, 2002. márc. 23., in AAS (2002) 661, hatályba lépett 2002. szept. 21-én.

Megállapodás-tervezet a Cseh Köztársasággal: art. I: „La Santa Sede e la Repubblica Ceca [...] si riconoscono reciprocamente la personalità giuridica internazionale, si considerano reciprocamente soggetti indipendenti e autonomi secondo il diritto internazionale e si impegnano a rispettare pienamente questa soggettività.” *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Ceca sul regolamento dei rapporti reciproci*, Prága, 2002. júl. 25.: *Enchiridion dei Concordati...* n. 5276, 2251, még nincs ratifikálva. Art. 3 § 1: „La Chiesa cattolico-romana e la Chiesa cattolico-greca (in seguito solo la Chiesa cattolica) sono nella Repubblica Ceca persone giuridiche in conformità alle norme interne della Chiesa cattolica e all'ordinamento giuridico della Repubblica Ceca.” *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica Ceca sul regolamento dei rapporti reciproci*, Prága, 2002. júl. 25.: *Enchiridion dei Concordati...* n. 5278, 2252, még nincs ratifikálva.

Alapszerződés Bosznia-Hercegovinával: art. 2 § 1: „Bosnia and Herzegovina recognizes the public

országban az 1990. február 9-i egyezményben elismerték, hogy az egyházra vonatkozó kérdések immár szabályozva vannak „az új Codex Iuris Canonici-ben és a lelkiismereti- és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló törvény rendelkezéseiben”.<sup>18</sup>

Az 1998. március 25-én ratifikált lengyel konkordátum elismeri, hogy „az állam és a Katolikus Egyház, mindegyik a saját rendjében, független és autonóm, és kötelezik magukat ennek az elvnek a teljes tiszteletben tartására kölcsönös kapcsolataikban”.<sup>19</sup> Ugyanez a konkordátum kimondja: „A Lengyel Köztársaság garantálja a Katolikus Egyház és annak jogi és természetes személyei számára a szabad kapcsolattartást és hírközlést a Szentszékkel.”<sup>20</sup> A konkordátum kijelenti továbbá:

1. A Lengyel Köztársaság elismeri a Katolikus Egyház jogi személyiségét.
2. A Lengyel Köztársaság elismeri mindazon területi és személyi jellegű egyházi intézmények jogi személyiségét is, amelyek a kánonjog szerint ilyen személyiséggel rendelkeznek. Az egyházi hatóság erről megfelelően értesíti az állam illetékes szerveit.
3. Az egyházi hatóság kérésére más egyházi jogalanyok is elnyerhetik a jogi személyiséget a lengyel törvény alapján.<sup>21</sup>

Ez a konkordatárius rendelkezés kilátásba helyezi a kánonjog szerinti jogi személyek automatikus elismerését, de utal arra, hogy az egyházi hatóságoknak közölnie kell a jogi személyeket az állami szervekkel. Ez pedig azt jelenti, hogy az állam saját jegyzéket vezet az egyházi jogi személyekről, az erre való felvétel pedig az illetékes felsőbb egyházi szerv bejelentése alapján történik. Tehát a jogi személyek létesítésére és képviselésére vonatkozó kánonjogi normákat a lengyel állam magáévá teszi (recipálja), de feltételként megkívánja a megfelelő állami jegyzékbe foglalást. Létezik azonban, mint az idézett cikkely harmadik pontjában látjuk, az a lehetőség is, hogy egyházi

---

juridical personality of the Catholic Church.” *Basic agreement between the Holy See and Bosnia and Herzegovina*, Szarajevó, 2006. ápr. 19., in AAS (2007) 939, hatályba lépett 2007. okt. 25-én. Megállapodás Azerbajdzsánnal: art. 2: „The Republic of Azerbaijan recognizes and registers the juridical personality of the Catholic Church, as well as of all its institutions established on the basis of the legislation of the Catholic Church, in conformity with the present Agreement.” *Agreement between The Holy See and the Republic of Azerbaijan on the juridical status of the Catholic Church in the Republic of Azerbaijan*, Baku, 2011. ápr. 29., in AAS (2011) 528–529, hatályba lépett 2011. júl. 6-án.

Hálás köszönetet mondok Toman Zoltán atyának, aki ezt a jegyzéket a rendelkezésemre bocsátotta.

<sup>18</sup> Megállapodás a Szentszék és a Magyar Köztársaság között, 1990. febr. 9., 3<sup>o</sup>, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 3779, 1705.

<sup>19</sup> Konkordátum a Szentszék és a Lengyel Köztársaság között, ratifikálva 1998. márc. 25., Art. 1, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 3963, 1779.

<sup>20</sup> Uo., Art. 3, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 3965, 1779.

<sup>21</sup> Uo., Art. 4, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 3966, 1779.



jogalanyok kettős jogállással rendelkezzenek. Az egyházi hatóság ugyanis kérheti az államtól, hogy egy bizonyos – az egyház által alakított – jogalany-nak állami jogi személyiséget adjon. Hasonló helyzetek Magyarországon is léteztek a II. világháború előtt, amikor a katolikus egyesületeket Magyarország primásának és a belügyminiszternek az aláírásával alapították. Az egyházi jogi személyek elismerésének lengyel technikájától eltérően, Magyarországon 1990 után az állam csupán saját jegyzéket kíván vezetni az egyházakról, de megkülönbözteti a teljes egyházakat, vagyis az ország területén lévő teljes közösségeket, valamint azok belső jogi személyeit és az egyház „autonóm” jogi személyeit.<sup>22</sup> A második kategóriába tartozó jogi személyekről, például a plébániákról az állam nem akart saját jegyzéket vezetni, hanem azt kívánta, hogy ezek jogügyleteikhez bemutassák a jegyzékben szereplő egyház vagy azon felsőbb egyházi szerv képviselőjének igazolását, amely még külön szerepel az állami nyilvántartásban. Így az összes plébániákat elismerték jogi személynek, de az állam nem tartja nyilván őket, hanem a püspök aláírásával rendelkező igazolást kell bemutatniuk, hogy bizonyítsák az adott egyházon belüli jogi személyiségüket, amelyet így elismer az állam is. Ebben az 1990-es rendszerben érvényes az az elv is, „hogy nem alkalmazható állami kényszer egy egyház törvényeinek és belső szabályainak érvényesítésére”.<sup>23</sup> Ez azt jelenti, hogy egy plébános például köthet olyan adásvételi szerződést, mely átlépi illetékességének határait, és eladhatja a törzsvagyon egy részét az ordinárius engedélye nélkül. Ez a szerződés kánonjogilag érvénytelen lenne (vö. CIC 1291. k.), de érvényes lenne az állam számára. Ezért a plébániák jogi személyiségéről szóló igazolásokat a püspököknek úgy kell kiadnia, hogy nemcsak a képviselő személyét jelöli meg, hanem a konkrét ügyletet is, amelyre a képviseleti jog érvényes.

Egy másik példa: a Szentszék és Litvánia között 2000. május 5-én kelt egyezmény így rendelkezik:

1. A Litván Köztársaság elismeri jogi személynek a Katolikus Egyházat.
2. A Litván Köztársaságban lévő Katolikus Egyháznak mindazok az intézményei, melyek hivatalos vagy magán jogi személyiséggel rendelkeznek a kánonjog szerint, a polgári jog szerinti jogi személyek jogállásával rendelkeznek a Litván Köztársaság törvényeinek megfelelően.
3. A kánonjog szabályainak megfelelően a Katolikus Egyház illetékes hatósága létesíthet, megváltoztathat, megszüntethet és elismerhet egyházi jogi személyeket. Az illetékes állami hatóságot értesíteni fogják ezekről a döntésekről, hogy az ebből fakadó hatásokat jegyzékben rögzíthessék az állami jog által megkívánt feltételek szerint.<sup>24</sup>

<sup>22</sup> 1990. évi IV. tv., II., 9–13. §

<sup>23</sup> 1990. évi IV. tv., II., 15. §, 2. bekezdés.

<sup>24</sup> Megállapodás a Szentszék és a Litván Köztársaság között a Katolikus Egyház és az állam kap-

Úgy tűnik, hogy a posztkommunista országokban az egyház autonómiájának és jogi személyeinek általános elismerése mint törekvés nem kapcsolódik össze automatikusan az ebből a személyiségből fakadó összes kánonjogi hatások elismerésével, vagyis ebből az elismerésből közös érdeket érintő helyzetek fakadnak, melyek néha párhuzamos szabályozás tárgyát képezik.

Más utat jártak be azok az országok, ahol fokozatosabb eltávolodás ment végbe állam és egyház között, és ahol nem érezték szükségét, hogy helyreállítsanak bizonyos struktúrákat a megszüntetés vagy az elutasítás hosszú időszaka után. Az 1953-as spanyol konkordátumban egyenesen kijelentik, hogy a katolikus vallás „a spanyol nemzet egyetlen vallása; olyan jogai és kiváltságai vannak, melyek az isteni törvény és kánonjog alapján megilletik”.<sup>25</sup> Ünnepelesen elismerik a Szentszék és a Vatikánvárosi Állam nemzetközi jogi személyiségét.<sup>26</sup> Ugyancsak elismerik minden intézmény és egyesület jogi személyiségét is, melyek Spanyolországban léteztek ennek a konkordátumnak a hatályba lépésekor. Elismerik továbbá azoknak az egyéb egyházi jogalanyoknak a személyiségét is, melyeket a konkordátum után alapítottak, azzal a feltétellel, hogy az alapító vagy jóváhagyó határozatot hivatalosan közlik írásban az illetékes állami hatóságokkal.<sup>27</sup> A spanyol konkordátum példát szolgáltatott a kánoni jogszabályok és a kánonjogban létező intézmények széles körű elismerésére és garantálására az állam részéről. Ilyen intézmény volt a házasság, melyet a kánoni normák szerint kötöttek. Hasonlóképpen elismerte az állam az egyházi bíróságok kizárólagos illetékességét a kánoni házasságok semmisségének kinyilvánítása terén.<sup>28</sup> Ennek a konkordátumnak néhány pontját többször is módosítottak, például 1976-ban, 1979-ben, 1980-ban, 1994-ben stb.<sup>29</sup> A mai Spanyolországban nem csupán a kétoldalú szabályozásban, hanem az egyoldalú állami jogszabályokban is megfigyelhető a fokozatos eltávolodás ettől a teljes elismeréstől.

Más a helyzet egyes ortodox hagyományú országokban, ahol az egyházak jogállását általában csakis az állami jog szabályozza. Úgy tűnik, hogy az állami törvényhozó által használt fogalmi apparátust kulturálisan befolyá-

csolatainak jogi vonatkozásairól, 2000. máj. 5., Art. 2, n. 1–3, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 5025–5027, 2165.

<sup>25</sup> Konkordátum a Szentszék és Spanyolország között 1953. aug. 27., Art. I, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 2387, 1099.

<sup>26</sup> Uo., Art. III, n. 1, *Enchiridion dei Concordati...* n. 2390, 1101.

<sup>27</sup> Uo., Art. IV, n. 1–2, *Enchiridion dei Concordati...* n. 2392–2393, 1101.

<sup>28</sup> Uo., Art. XXIII–XXV, in *Enchiridion dei Concordati...* n. 2440–2446, 1113, 1115.

<sup>29</sup> A spanyol konkordatárius jog újabb történetéhez vö. OTADUY, Jorge, *Separación y cooperación entre el Estado y las confesiones religiosas: los Acuerdos con la Iglesia católica y con otras confesiones en España*, in *Sacrorum canonum scientia: radici, tradizioni, prospettive. Studi in onore del Cardinale Péter Erdő per il suo 70° compleanno* (ed. Szabó Péter – Frankó Tamás; Budapest, Szent István Társulat, 2022) 554–570.

solták az ortodox egyházfegyelemből vett bizonyos kategóriák. Romániában például a 2006. évi 489. törvényben a vallási élet háromféle közösségi formáját különböztetik meg: beszélnek jogi személyiség nélküli vallási gyülekezetéről, magán jogi személyiséggel rendelkező vallási felekezetről és egyházzól.<sup>30</sup> Ám az egyházaknak is sajátos állami elismerésre van szükségük, amely kormányhatározat útján történik. Ennek a határozatnak különböző feltételei vannak, amelyek között szerepel az adott egyház alkotmányának és kánonjainak elismerése az állam részéről.<sup>31</sup> Az állam elismeri, hogy az ilyen egyházak saját alkotmányuk és kánonjaik szerint szerveződnek és működnek.<sup>32</sup> Ez azt jelenti, hogy ezek az egyházak szabályzatuknak megfelelő (statutárius) autonómiával rendelkeznek, vagyis elméletileg és technikai szempontból az állam alrendszerének tűnnek.

#### 4. A kánoni normák recepciója az állami törvények alapján

Egyes országokban, például Görögországban, a kánonjogi elem jelentős szerepet játszik a büntetőjogban is. A görög büntető törvénykönyvben külön fejezet szól a vallási béke fenyegetéséről. Ez a fejezet négy bűncselekményt különböztet meg: az első a rosszindulatú káromlás, mely Isten és az egyház elleni bármely sértő megnyilvánulást jelent.<sup>33</sup> A második a vallás zaklatása,<sup>34</sup> a harmadik a vallási közösség megzavarása,<sup>35</sup> a negyedik pedig a halottgyalázás.<sup>36</sup> Hasonló rendelkezések más országokban is vannak. Ritkának tűnik azonban az a tény, hogy a görög állam magáévá teszi a Görög Ortodox Egyház büntető joghatóságát klerikusok és szerzetesek fölött, valamint elfogadja az egyházi bíróságok működését az ilyen büntetőügyekben.<sup>37</sup> Hasonló megoldás megjelent Közép-Európában is például a Habsburg Birodalomban II. József korában és általában az egész jozefinista időszakban. A 18. század végén és a 19. század elején az állam magáénak tekintette a kánoni szabályozást a vallás és a személyek jogállása bizonyos kérdéseiben. Más, szintén a vallási szférába tartozó ügyekről azonban egyoldalúan rendelkezett az egyház nélkül, sőt nemritkán a kánonjoggal ellentétben, mint például a házassági

<sup>30</sup> Cap. I. Art. 6, in *Monitorul Oficial al Romăniei*, I. rész (2007. jan. 8.), n. 11.

<sup>31</sup> Uo., Art. 17 (2).

<sup>32</sup> Uo., Art. 8 (1).

<sup>33</sup> Görög Büntető Törvénykönyv, Art. 198.

<sup>34</sup> Uo., Art. 199.

<sup>35</sup> Uo., Art. 200.

<sup>36</sup> Uo., Art. 201. Vö. PAPAPOULOU, Lina, *State and Church in Greece*, in *State and Church in the European Union* (ed. Gerhard Robbers; Baden-Baden, Nomos, 2019) 190.

<sup>37</sup> Vö. uo. 190–191.

perek területén. Mindenesetre az egész jogrendszert egyetlen szisztémának tekintették, mely mind a kánoni, mind a világi jogot magában foglalta.

Ezzel a felfogással ellentétben kezdett érvényesülni az állam és az egyház megkülönböztetésének, sőt elválasztásának elve. Ez azonban a különböző országokban más és más módon valósul meg. Ám éppen a Szentszékkal kötött új kétoldalú egyezmények alapján megfigyelhető az állam részéről is az a gondolat, hogy itt két egymástól független jogrendről van szó. Ez a szemlélet különösen a nyugati kultúrájú országokat jellemzi.

### III. KÖVETKEZTETÉS

Az eddigiekben felsorolt körülmények megkívánják, hogy átgondoljuk a kánonjog helyzetét a jogtudományok világában és az egyetemi oktatásban. Azokban az országokban, ahol a nyugati keresztény kultúra alapján hagyományosan elismerték az egyház vagy az egyházak szuverenitását vagy legalább széles körű és sajátos autonómiáját, a kánonjog a jogi karokon oktatott és tanulmányozott tárgyak közé tartozott. Egyesek segédtudománynak tekintették, amely segített az adott állami jogrendszer fogalmi apparátusának megértésében. Ebben az értelemben helyzete némileg hasonlított a római jogéhoz. Másrészről a kánonjog oktatásában jelen volt a keresztény egyházak önértelemzése magának az egyháznak a szuverenitását és jogrendjének elsődleges (eredeti) mivoltát illetően.<sup>38</sup> A protestáns világban inkább az egyházak sajátos autonómiájáról beszéltek, amelyek hitük lényegi tartalmát illetően nem függhettek egyszerűen az államtól. Ebben az értelemben tért vissza a kánonjog a volt kommunista világ jogi karaira, különösen azokban az országokban, ahol már jelen volt a II. világháború előtt is. Ennek a tantárgynak a felfogása terén több helyen felmerült az a gondolat, hogy a kánoni, vagyis az egyházi jog csupán az állam jogának egyik ágát képezi, ahogyan valóban ez a helyzet az állami egyházjog esetében, amely az állam közjogának része. Ez a felfogás tükröződik a kánonjog és az egyházjog körüli szóhasználat bizonytalanságában azokban az országokban, ahol ezt a két kifejezést szinonimaként használják.

Mindezekre tekintettel az utóbbi évtizedek újdonsága az a törekvés, hogy a kánonjogot a vallási közösségek jogával és vallásokról szóló joggal helyettesítsék. Németül elkezdték használni a Religionsrecht kifejezést<sup>39</sup> a Kirchenrecht

<sup>38</sup> Az elsődleges jogrend fogalmához lásd pl.: ROMANO, Santi, *L'ordinamento giuridico* (Firenze, Sansoni, 1967) 115–117.

<sup>39</sup> Lásd pl.: POTZ, Richard, *Religionsrecht als Begriff*, in *111 Begriffe des österreichischen Religionsrechts* 288–289.

helyett. Folyóiratok és sorozatok jelentek meg, melyeknek új címe volt, például *Über Recht und Religion* (jog és vallás), vagy kutatóintézetek alakultak, melyeket a jog és a vallás tanulmányozására létesítettek.<sup>40</sup> Világos a törekvés, hogy a perspektívát kiszélesítsék, és olyan jogi problémákkal foglalkozzanak (főként az állam jogrendjében), amelyek a vallási jelenséggel kapcsolatosak. A probléma az, hogy a keresztény vallás, különösen a katolikus és az ortodox, de a hagyományos protestantizmus is, saját közösségi struktúrákat feltételez, összefüggő világképet, mely erkölcsi vonatkozással is rendelkezik, és így az egyházon belül jogi vonatkozásai is vannak. A sokvallású társadalmakban azonban más vallások is jelen vannak olyan mértékig, hogy az állami törvényhozó nehéz helyzetbe kerül, ha közös meghatározást akar adni a vallási jelenségről, a vallási közösségekről vagy az egyházakról. Még nehezebb a helyzet, ha az állam valamilyen saját jogszabálya útján arra kötelezi magát, hogy minden vallást egyformán (egyenlő módon) kezel, mert így biztosít egyes megoldásokat olyan egyházak számára, amelyeknek ezek valóban szükségesek hitük és identitásuk alapján, ugyanakkor garantálja, sőt előírja ugyanezeket a dolgokat olyan egyházaknak, amelyek ezt nem kérték, vagy ezekben nem is érdekeltek. Más esetekben előfordulhat, hogy az egyenlőség nevében az állam a keresztény egyházaktól megtagad bizonyos lehetőségeket azzal a kifogással, hogy más vallások ezeket nem kérik. Érdemes megjegyezni, hogy az egyházak és belső egységeik jogi személyisége olyan kategória, amely keresztény gyökerekkel rendelkezik. Maga a jogi személy fogalma is az európai jogban a középkori kánonjogból származik (IV. Ince pápa).<sup>41</sup>

Egy másik, újabban felmerült szempont annak nehézsége, hogy bizonyos egyházakkal egyezményeket kössenek. A Katolikus Egyháznak és más keresztény egyházaknak általában vannak olyan saját hatóságaik, amelyek képesek tárgyalásokat folytatni és egyezményeket kötni az állami szervekkel. Más vallási csoportok olykor nem rendelkeznek hasonló struktúrákkal, ezért nehézséget jelent számukra, hogy megegyezéseket kössenek az állammal. Felmerül a kérdés, hogy kinek a nevében beszél ilyenkor a vallásos tárgyalópartner, és milyen hatása vagy jogi következménye van az ő beleegyezésének.

Mindezekre a körülményekre tekintettel a kánonjog ismerete és oktatása kulcsszerepet tölthet be európai és nyugati kulturális azonosságunk megértésében és zsidó–keresztény örökségünk értelmezésében. Ez az örökség Szent II. János Pál pápa erőfeszítései ellenére nem került említésre az európai dokumentumokban.

<sup>40</sup> Pl. Forschungstelle Recht und Religion a Lipcsei Egyetemen.

<sup>41</sup> Vö. BUENO SALINAS, Santiago, *Persona jurídica*, in *Diccionario General de Derecho Canónico I–VII* (ed. Javier Otaduy – Antonio Viana – Joaquín Sedano; Cizur Menor, Universidad e Navarra, 2012) VI, 180.

Még egy végső megjegyzés. Az előbbieken ismételtén szoltunk az egyház és annak belső egységei jogi személyiségének elismeréséről az államok részéről. Bár az elmúlt évszázadokban is számos jogi személy volt az egyházon belül, az alapvető közösségeket, vagyis az egyházmegyéket és a plébániákat<sup>42</sup> csak a II. Vatikáni Zsinat után nyilvánították kifejezetten jogi személynek (vö. CIC 373. k., 393. k., 515. k. 3. §). Megjegyzendő, hogy a helyi zsidó közösségek (qahal) a régi Európában, különösen pedig a cári Oroszországban nem csupán vallási szervezetek voltak, hanem az állam által elismert önkormányzat struktúrái is. Illetékesek voltak az adók összegyűjtésére és megfizetésére az egész közösség nevében, bizonyos számú sorkatonra kiállítására a hadsereg számára stb. A szekularizáció folyamatával párhuzamosan sok európai országban, Magyarországon például 1895-ben, bevezették a polgári anyakönyvezést. Ettől kezdve a hitközségeket vallási közösségnek tekintették és az állam részéről úgy kezelték, mint a többi egyházakat. Tagjaik gyakran zsidó vallású magyarként határozták meg magukat. Más volt a helyzet például Oroszországban, ahol a zsidóságot nemzeti kisebbségnek tekintették. Magyarországon 1990 után a zsidó közösségen belül bizonyos párbeszéd vagy vita keletkezett arról a kérdéssel, hogy a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége mellett etnikai, illetve nemzetiségi önkormányzatot létesítsenek-e, mivel a magyar jog ezt a formát is elismerte. A mérlegelés eredménye az volt, hogy az egyház kategóriában kívánnak maradni, vagyis vallási szervezetként határozzák meg magukat, mert ez az alapja a többi közösségi funkcióknak, amelyeket esetleg ma nem tekintenek szoros értelemben vallási jellegűnek.

A nyugati társadalmak kulturális sokféleségére tekintettel felmerül a kérdés, hogy a katolikus közösségek, melyeket a mai kánonjog már – gondviselelősszerűen – jogi személyeknek tekint, és az állam is gyakran ilyennek ismer el, nevezetesen az egyházmegyék és a plébániák, nem jelentenek-e alapot egy szélesebb és intenzívebb közösségi és intézményes élet számára. Egy nem keresztény hagyományú környezetben a mi vallási közösségeink is, úgy tűnik, elkerülhetetlenül etnikai közösségekké is válnak abban az értelemben, hogy a katolikus hit is olyan erő, amely összetartó közösséget alakít, és ez a világ számára egy etnikum jellemvonásait öltheti magára. Lehetséges, hogy a világ egyes részein a keresztény közösség szerkezeti vagy társadalomfenomenológiai szempontból visszatér gyökereihez?

<sup>42</sup> A plébániák kifejlődéséről az Egyházban lásd pl.: ERDŐ Péter, *A plébániák kialakulása és elterjedése: a misszió és a lelkipásztori gondoskodás modelljei az első évezredben*, in Uő., *Az egyházjog lelke. Kánonjog a társadalomban és a hívő közösségben* (Budapest, Szent István Társulat, 2021) 351–371.